

Matigingsbereidheid en het dilemma der gevangenen

DRS. A. SZIRMAI*

Inkomensmatiging vormt een belangrijk element in de meeste gangbare scenario's voor werkloosheidsbestrijding. Van groot belang is daarbij de vraag of deze wenselijk geachte matiging door middel van vrijwillige loononderhandelingen gerealiseerd kan worden of dat hiervoor een centraal geleide inkomenspolitiek vereist is.

In dit artikel, waarin de eerste resultaten worden gepresenteerd van een recent landelijk enquête-onderzoek, wordt ingegaan op de vraag in hoeverre werkenden in Nederland bereid zijn tot inkomensmatiging en wat hun opvattingen zijn over inkomenspolitiek. Tevens wordt onderzocht in hoeverre werkenden het gevoel hebben verstrikt te zitten in het dilemma der gevangenen.

Inleiding

Ondanks recente keynesiaans geïnspireerde kritiek, die wijst op deflatoire consequenties van inkomensmatiging 1), bestaat er in de discussie over het economisch beleid een brede consensus over de gedachte dat matiging van particuliere inkomens één van de noodzakelijke voorwaarden is voor herstel van investeringen en bestrijding van de werkloosheid. Een groep vindt matiging gewenst ter wille van behoud of uitbreiding van de werkgelegenheid in de quartaire sector, een andere groep ter wille van behoud of uitbreiding van werkgelegenheid in de marktsector en met name in de industriële sector. Bij degenen die hoge verwachtingen hebben t.a.v. werktijdverkorting, speelt inkomensmatiging zo mogelijk een nog belangrijker rol, aangezien werktijdverkorting slechts met behulp van inkomensoffers kan worden gerealiseerd. Inkomensmatiging, of dit nu betekent een beheerste loonontwikkeling, een nullijn of een minlijn, is daarom een ingrediënt van bijna ieder scenario ter bestrijding van de werkloosheid 2). De vraag in hoeverre werkenden tot een dergelijke inkomensmatiging bereid zijn, dringt zich hiermee op de voorgrond.

In Nederland is het met name Van den Doel geweest die heeft betoogd dat Nederlandse werknemers in principe bereid zijn tot matiging van hun particuliere inkomens ter bestrijding van de werkloosheid en ter wille van het behoud van collectieve voorzieningen, doch dat deze bereidheid in een „overlegeconomie” niet wordt omgezet in reële inkomensmatiging. Aangezien mensen immers bij het ontbreken van een dwingend opgelegd inkomensbeleid geen zekerheid hebben dat andere groepen en individuen in de samenleving eveneens matigen, zullen zij, ondanks hun matigingsbereidheid, niet als eersten vrijwillig aan inkomensmatiging willen meewerken. Zij zijn verstrikt in het z.g. dilemma der gevangenen 3).

Bij de toepassing van het model van het dilemma der gevangenen („prisoner's dilemma game”) op de inkomensverhoudingen en de inkomenspolitiek worden veronderstellingen gemaakt over preferenties, prioriteiten en percepties van individuen. In dit artikel zullen de eerste resultaten gepresenteerd worden van een recent landelijk enquête-onderzoek naar opvattingen over inkomensverhoudingen, veranderingen in de inkomensverhoudingen en inkomenspolitiek, voor zover deze resultaten betrekking hebben op inkomensmatiging en op veronderstellingen van het „prisoner's dilemma game”. De enquête is gehouden in oktober 1980.

Zij is mondeling afgenomen aan een representatieve steekproef uit de volwassen, full-time werkende bevolking in Nederland (23-64 jaar, minstens 25 uur per week werkend). Uit het bestand van postafgifte-adressen in Nederland van de PTT is een eerste aselechte steekproef van adressen (niet van personen!) getrokken. Als bij bezoek van deze adressen kon worden vastgesteld dat er iemand in de doelgroep woonde, dan werd het adres tot de definitieve steekproef gerekend, zo niet dan viel het adres buiten de steekproef. In twijfelgevallen waarbij niet kon worden vastgesteld of er iemand binnen de doelgroep op het adres woonde, werd het adres tot de steekproef gerekend en bij de non-respons opgeteld 4).

* Wetenschappelijk medewerker Vakgroep Sociologische Economie, Economische Faculteit, Rijksuniversiteit te Groningen. De gegevens voor dit artikel zijn ontleend aan het landelijk enquête-onderzoek Subjectieve reacties op veranderingen in de inkomensverdeling, dat in oktober 1980 kon worden uitgevoerd dank zij een subsidie van de stichting ZWO.

1) Zie b.v. C. van Ewijk en R. de Klerk (red.), *Economisch beleid uit de klem*, Amsterdam, SUA, 1980.

2) Zelfs Driehuis en Van der Zwan, die in een recente artikelenreeks het te zeer centraal stellen van inkomensmatiging sterk hebben gekritiseerd, pleiten voor een beheerste loonontwikkeling „die desnoods moet worden afgedwongen”. Zie W. Driehuis en A. van der Zwan, *De Nederlandse economie in de jaren 1980-1988* (III), *ESB*, 27 mei 1981, blz. 511.

3) Zie J. van den Doel, C. de Galan en J. Tinbergen, *Pleidooi voor een geleide loonpolitiek*, *ESB*, 17 maart 1976, blz. 264-268; J. van den Doel, *Demokratie en welvaartsstheorie*, 2e druk, Samsom, Alphen a/d Rijn, 1978, blz. 95 e.v.; J. W. de Beus, *De onafwendbaarheid van een geleide loonpolitiek* (I en II), *ESB*, 8 februari 1978, blz. 132-137 en 15 februari 1978, blz. 173-177; J. van den Doel, *Onzuinigheid, onmatigheid en politieke-besluitvormingstheorie*, *ESB*, 15 oktober 1980, blz. 1145-1149.

4) Voor een volledige verantwoording van de steekproeftrekking en de controle op de representativiteit van de steekproef wordt verwezen naar het rapport over het hele onderzoek dat voorjaar 1982 zal verschijnen. Aan het onderzoek hebben uiteindelijk 952 mensen deelgenomen. Er is sprake van een hoge non-respons van ongeveer 40%. Niettemin is enig vertrouwen in de representativiteit van het onderzoek gerechtvaardigd. Bij een controle op de variabelen leeftijd, geslacht, inkomen, politieke voorkeur, godsdienst, vakbondslidmaatschap, opleiding, regio en urbanisatiegraad bleken de verdelingen binnen de steekproef de verdelingen binnen de populatie goed te weerspiegelen. De belangrijkste vertekening is een duidelijke oververtegenwoordiging van leden van politieke partijen. Deze oververtegenwoordiging heeft echter niet geleid tot een vertekening van de variabele politieke voorkeur, die overeenstemt met landelijke verdelingen gemeten in oktober 1980.

Operationalisaties

De veronderstelling t.a.v. individuele preferenties en percepties in het „prisoner's dilemma"-model kunnen als volgt worden samengevat. In principe zijn werkende Nederlanders bereid om in het kader van een macro-economisch beleid gericht op de collectieve doelstellingen herstel van de economische groei en bestrijding van de werkloosheid, er qua reëel besteedbaar inkomen op achteruit te gaan 5). Bij het nastreven van deze collectieve doelstellingen proberen individuen hun relatieve inkomenspositie te verbeteren, of op zijn minst een verslechtering van hun relatieve inkomenspositie te voorkomen. Dit leidt tot de volgende ordening van prioriteiten bij individuen 6):

1. hun eerste prioriteit is dat anderen matigen, zonder dat zij zelf dat hoeven te doen. In dat geval profiteren zij van de effecten van matiging, terwijl hun relatieve inkomenspositie verbetert;
2. hun tweede prioriteit is dat iedereen een gelijk inkomensoffer brengt, ten gunste van de werkgelegenheid;
3. hun derde prioriteit is dat niemand matigt ten gunste van de werkgelegenheid. De relatieve inkomensposities blijven dan ongewijzigd;
4. de laagste prioriteit heeft het alternatief waarbij een individu zelf wel matigt, terwijl anderen dit niet doen. De werkgelegenheid wordt dan niet bevorderd, terwijl de relatieve inkomenspositie van het individu verslechtert.

Als er geen centraal geleide, dwingend opgelegde, inkomenspolitiek wordt gevoerd, dan zal uit angst voor het vierde alternatief door meeste mensen niet gematigd worden, zodat i.p.v. het collectief optimale tweede alternatief het suboptimale derde alternatief zal worden gerealiseerd.

Geprobeerd is om het „prisoner's dilemma"-model op eenvoudige wijze in enquêtevragen te vertalen. Als eerste wordt de volgende vraag gesteld: „Als u gevraagd wordt om in 1981 ter wille van de werkloosheidsbestrijding 1 à 2% van uw netto inkomen minder te verdienen, zou U daar dan toe bereid zijn?" (v1). Indien het antwoord hierop „ja" luidt, dan wordt men gevraagd of men denkt dat anderen eveneens tot matiging bereid zijn (v2). Indien het antwoord op v1 luidt „het hangt er vanaf", of „ik weet het niet" of „onder bepaalde voorwaarden", dan wordt gevraagd waar dit vanaf hangt. Dit gebeurt op twee manieren, d.m.v. een open vraag en vervolgens d.m.v. een geprecodeerde vraag. De spontane antwoorden op de open vraag worden achteraf gecodeerd in vijf categorieën, waarbij alle antwoorden waarin op één of andere manier de matiging van andere groepen als voorwaarde voor

de eigen matiging wordt gesteld, worden gecodeerd in de categorie „prisoner's dilemma" (zie tabel 2a.a). Bij de geprecodeerde vraag kan men slechts aangeven of de opgegeven vier overwegingen voor de respondent al dan niet een rol spelen (tabel 2b). Eén van de vier overwegingen verwijst weer naar de matiging van andere groepen als voorwaarde voor de eigen matiging (tabel 2b.a). Deze groep vragen wordt afgesloten met de vraag: „Zou U ook bereid zijn tot inkomensmatiging als de overheid via een inkomenspolitiek ervoor zou zorgen dat alle inkomensstrekkers in procenten evenveel zouden inleveren?" (v12).

Indien het antwoord op de eerste vraag (v1) luidt „neen" dan wordt een soortgelijke reeks vragen gesteld. Eerst wordt gevraagd naar de reden van weigering, vervolgens worden respondenten vier geprecodeerde alternatieven voorgesteld en ten slotte wordt weer gevraagd of men onder voorwaarde van een inkomenspolitiek wel tot matigen bereid is. De vragenreeks wordt afgesloten met een drietal vragen voor alle respondenten, waarin gevraagd wordt of men een verband legt tussen nivellering en matigingsbereidheid en een slotvraag waarin men gevraagd wordt of men voor- of tegenstander is van een omvattende inkomenspolitiek (tabel 5, v27).

Matigingsbereidheid en inkomenspolitiek

De gegevens over de matigingsbereidheid zijn samengevat in tabel 1.

De bereidheid tot matigen is groot. 45,8% der respondenten antwoordt direct positief op de matigingsvraag, zonder verdere condities te stellen (zie tabel 1.a.). Van de groep die twijfelt is, onder voorwaarde dat er een inkomenspolitiek wordt gevoerd, 54,7% alsnog tot matigen bereid. Van de groep die in eerste instantie weigert, is onder die voorwaarde alsnog 39,1% tot matigen bereid. Als we deze resultaten

5) Bij deze omschrijving wordt geen onderscheid gemaakt tussen degenen die willen matigen ter wille van behoud van de collectieve voorzieningen en uitbreiding van de werkgelegenheid in de quartaire sector en degenen die willen matigen ter wille van een herstel van werkgelegenheid b.v. in de industrie. Er wordt slechts verondersteld dat men bereid is te matigen. De gekozen interpretatie van het woord „matigen" is die van een achteruitgang in reëel besteedbaar inkomen. 6) Deze paragraaf is een parafrase van Van den Doel, op. cit., 1978, blz. 98.

Tabel 1. Matigingsbereidheid a)

	Ja	Hangt er vanaf/ onder bepaalde voorwaarden	Neen	Totaal
a. Als u gevraagd wordt om in 1981 ter wille van de werkloosheidsbestrijding 1 à 2% van Uw netto inkomen minder te verdienen, zou U daar dan toe bereid zijn? (v1)	436 (45,8)	278 (29,2)	238 (25)	952 (100)
	Ja	Neen	Weet niet	
b. Indien het antwoord luidt „hangt er vanaf": Zou U ook bereid zijn tot inkomensmatiging als de overheid via een inkomenspolitiek ervoor zou zorgen dat alle inkomensstrekkers in procenten evenveel zouden inleveren? (v12)	152 (54,7)	104 (37,4)	22 (6,3)	278 (100)
c. Indien het antwoord luid „neen": Zou U ook bereid zijn tot inkomensmatiging als de overheid via een inkomenspolitiek ervoor zou zorgen dat alle inkomensstrekkers in procenten evenveel zouden inleveren? (v22)	93 (39,1)	130 (54,6)	15 (6,3)	238 (100)
d. Matigingsbereidheid direct of onder voorwaarde van een (combinatie van a, b en c) (v23)	681 (71,5)	234 (24,6)	37 (3,9)	952 (100)

a) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

combineren (tabel 1.d), dan is direct of onder voorwaarde dat er een inkomenspolitiek wordt gevoerd, 71,5% der respondenten tot matiging bereid.

In tabel 2 treft men de antwoorden op alle vragen die zijn voorgelegd aan de groep die op de eerste vraag (v1, tabel 1.a) heeft geantwoord „het hangt er vanaf”.

Uit de geprecodeerde vraag blijkt dat alle overwegingen voor mensen wel enige rol spelen. De spontane antwoorden op de open vraag leveren veel lagere percentages op. Deze open vraag geeft waarschijnlijk een beter beeld van wat mensen werkelijk bezighoudt. De meest genoemde overweging, werkgelegenheid (36%), geeft aan dat velen er aan twijfelen of matiging wel werkgelegenheid oplevert. „Prisoner's dilemma"-achtige overwegingen komen op de tweede plaats met 29,1%. Tevens streeft 20,5% ernaar bij matiging zijn relatieve inkomenspositie te verbeteren (21.c). Het valt op dat zowel in tabel 2a als in tabel 2b bezuinigingen op de overheidsuitgaven het minst vaak door respondenten worden genoemd. Het Reagan-effect is kennelijk nog niet tot Nederland doorgedrongen.

Aan de hand van beide tabellen kan worden vastgesteld dat „prisoner's dilemma"-achtige overwegingen behoren tot de twee meest genoemde overwegingen. Zulke overwegingen lijken voor deze groep wel degelijk een rol te spelen. Deze indruk wordt bevestigd door het feit dat van deze groep van aarzelaars 54,7% bereid is alsnog te matigen als er een inkomenspolitiek wordt gevoerd (zie tabel 1.b).

In tabel 3 treft men de antwoorden op alle vragen die zijn voorgelegd aan de groep die op de eerste vraag (v1, tabel 1.a) heeft geantwoord met „neen”.

Het verschil tussen de spontane en de geprecodeerde antwoorden is nog veel groter dan bij tabel 2. Uit de geprecodeerde vraag 3b.a (v18) blijkt dat 69,8% der mensen verwijzen naar „prisoner's dilemma"-achtige overwegingen ter motivering van hun weigering om te matigen. Spontaan daarentegen worden dergelijke overwegingen slechts door 2,9% der mensen vermeld. Bij de spontane antwoorden treedt één motief overduidelijk op de voorgrond: men verdient te weinig, men kan gewoon niet meer rondkomen (36,1%, tabel 3a.e). De tweede andere overwegingen die het vaakst genoemd worden, zijn twijfel aan de werkgelegenheidseffecten van matiging (15,1%) en verrassenderwijs, twijfel aan de ernst van de werkgelegenheidsproblematiek (15,1%).

Op grond van het patroon van de spontane antwoorden moet men concluderen dat er bij deze groep weinig sprake lijkt te zijn van een principiële bereidheid tot matiging, die slechts dankzij een „prisoner's dilemma" niet tot uiting komt. Dat het prisoner's dilemma voor deze groep niettemin niet geheel zonder betekenis is, wordt behalve door het percentage in tabel 3b.a ook aangegeven door het feit dat een grote minderheid van de groep (38,8%, zie tabel 1.c, v22) onder voorwaarde van een inkomenspolitiek alsnog tot matiging bereid zegt te zijn.

In tabel 4 worden de antwoorden gepresenteerd op de vraag die is voorgelegd aan degenen die bij de eerste vraag (v1, tabel 1.a.) direct tot matigen bereid waren.

Het model van het „prisoner's dilemma" veronderstelt een diepgaand wantrouwen t.a.v. de bereidheid van anderen om vrijwillig te matigen. De resultaten van tabel 4 lijken hiermee in strijd. Een opvallend hoog percentage van de respondenten

Tabel 2a. Voorwaarden voor matiging (spontaan). Vraag: Kunt u ook zeggen waar het vanaf hangt of onder welke voorwaarden u bereid zou zijn? a)

	Wel genoemd	Niet genoemd	Geen antwoord	Totaal
a. Als andere mensen meedoen met matiging, matig ik ook, anders niet; als de overheid ervoor zorgt dat iedereen meedoet enz. (v3)	81 (29,1)	191 (68,7)	6 (2,2)	278 (100)
b. Als ik de garantie heb dat er werkgelegenheid bijkomt (v4)	100 (36)	172 (61,8)	6 (2,2)	278 (100)
c. Als de hogere inkomens meer matigen, meer inleveren; als de sterkste schouder de zwaarste lasten dragen enz. (v5)	57 (20,5)	215 (77,3)	6 (2,2)	278 (100)
d. Als er ook op de overheidsuitgaven en de sociale uitkeringen bezuinigd wordt (v6)	4 (1,4)	268 (96,4)	6 (2,2)	278 (100)
e. Overige voorwaarden (v7) t.w.: — als men de niet-actieven aan het werk probeert te krijgen (lagere uitkeringen, meer dwang, verruiming van het begrip passende arbeid) — als het niet te lang duurt — als het ten goede komt aan zwakke groepen — het ligt eraan hoe het geld besteed wordt — overig	86 (30,9) 24 (8,6) 6 (2,2) 2 (0,7) 17 (6,1) 37 (13,3)	186 (66,9)	6 (2,2)	278 (100)

a) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

Tabel 2b. Voorwaarden voor matiging (geprecodeerd). Vraag: Wilt u voor elk van de argumenten zeggen of zij wel of niet een rol voor u spelen? a)

	Ja	Neen	Weet niet	Totaal
a. Ik ben alleen tot inkomensmatiging bereid als werkelijk alle groepen hieraan meewerken. Anders profiteren diegenen die niet meedoen van mijn matiging (v8)	240 (86,3)	26 (9,4)	12 (4,3)	278 (100)
b. Ik ben alleen tot matiging bereid als ik de garantie heb dat het werkgelegenheid oplevert. (v9)	236 (84,9)	26 (9,4)	16 (5,8)	278 (100)
c. Ik ben alleen tot matiging bereid, als de inkomens in Nederland rechtvaardiger verdeeld worden. Andere groepen komen eerder voor matiging in aanmerking. (v10)	190 (68,3)	64 (23)	24 (8,6)	278 (100)
d. Ik ben alleen tot matiging bereid als er ook op de overheidsuitgaven en de sociale uitkeringen bezuinigd wordt (v11)	148 (53,2)	88 (31,6)	42 (15,1)	278 (100)

a) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

heeft immers vertrouwen in de matigingsbereidheid van anderen: 58% van de groep (of te wel 22,6% van het totale aantal respondenten in de steekproef). Nog meer in strijd met het „prisoner's dilemma"-model is het antwoordpatroon van de 33,5% der mensen die bereid zijn tot inkomensmatiging, hoewel zij aannemen dat anderen daartoe niet bereid zijn. Van de totale steekproef maakt deze subgroep 15,3% uit.

De vraag in tabel 5 is voorgelegd aan alle respondenten. De antwoorden zijn zeer ondubbelzinnig. Een overweldigende meerderheid is voorstander van een omvattende inkomenspolitiek. Het percentage van 81,4 overtreft het percentage van 71,5 dat direct of onder voorwaarden tot matiging bereid is (zie v23, tabel 1.d.). Dit betekent twee dingen. In de eerste plaats vindt men ook onder de tegenstanders van matiging veel mensen met een voorkeur voor een omvattende inkomenspolitiek, als er nu toch moet worden gematigd. In de tweede plaats ziet men dat de mensen die zonder meer bereid zijn te matigen, als zij de keus hebben niettemin liever zien dat dit gebeurt door middel van een omvattende inkomenspolitiek. Deze twee conclusies worden bevestigd door een kruis-

sing van de vragen v1 (tabel 1.a) en v27 (tabel 5). Onder de twijfelaars van v1 treft men de meeste voorstanders van een inkomenspolitiek (86,3%). Van de mensen die tot matiging bereid zijn, is 82,6% voorstander van een omvattende inkomenspolitiek. Van de weigeraars is 73,5% voorstander (χ^2 20,5 significantieniveau 0,0004). Dat twijfelaars het hoogst scoren valt in het licht van het „prisoner's dilemma" te verwachten, doch de verschillen met de andere twee groepen zijn niet erg groot.

Met behulp van de in tabel 6 vermelde vragen is ten slotte nagegaan of de matigingsbereidheid van mensen positief of negatief wordt beïnvloed door pogingen van de overheid om inkomensverschillen te nivelleren.

Voor bijna de helft der respondenten maakt het niets uit of de overheid al dan niet probeert de inkomensverschillen te verkleinen (47,7%, zie tabel 6.a). Maar het aantal mensen bij wie de matigingsbereidheid toeneemt (39,5%), overtreft verre het aantal mensen voor wie de matigingsbereidheid afneemt (8,9%).

Tabel 3a. Overwegingen om niet te matigen (spontaan). Vraag: Kunt U ook zeggen waarom niet? a)

	Wel genoemd	Niet genoemd	Geen antwoord	Totaal
a. Groepen die niet meedoen, profiteren van het feit dat ik matig; als ik matig en de anderen niet, ben ik de klos; er zijn altijd groepen die niet meedoen enz. (v13)	7 (2,9)	229 (96,2)	2 (0,8)	238 (100)
b. Matiging leidt toch niet tot meer werkgelegenheid enz. (v14)	36 (15,1)	200 (84)	2 (0,8)	238 (100)
c. Zolang de inkomens in Nederland zo ongelijk verdeeld zijn, ben ik niet bereid tot matigen (v15)	11 (4,6)	225 (94,5)	2 (0,8)	238 (100)
d. Er moet niet op de inkomens van werkenden bezuinigd worden, maar op de overheidsuitgaven, uitkeringen (v16)	8 (3,4)	228 (95,8)	2 (0,8)	238 (100)
e. Overige overwegingen (v17) t.w.: — verdienen toch al te weinig; kan niet achteruit, inleveren is moeilijk; kan niet rondkomen. — ik verdien te weinig, de andere hogere inkomens moeten maar voorgaan — wij zijn de afgelopen jaren al gepakt. Nu moet het afgelopen zijn — mensen willen niet werken; iedereen die wil werken kan zo een baan vinden; werkloosheid is niet zo een probleem — overig	195 (81,9) 86 (36,1) 26 (10,9) 8 (3,4) 36 (15,1) 39 (16,4)	41 (17,2)	2 (0,8)	238 (100)

) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

Tabel 3b. Overwegingen om niet te matigen (geprecodeerd). Vraag: Wilt U voor elk van de argumenten zeggen of zij wel of niet een rol voor U spelen? a)

	Ja	Neen	Weet niet	Totaal
a. Ik ben niet bereid tot inkomensmatiging omdat er altijd groepen zijn die hier niet aan meewerken. Degenen die niet meewerken profiteren van mijn matiging (v18)	166 (69,8)	51 (21,4)	21 (8,8)	238 (100)
b. Ik ben niet bereid tot matiging omdat matiging geen werkgelegenheid oplevert (v19)	147 (61,8)	61 (25,6)	30 (12,6)	238 (100)
c. Ik ben niet bereid tot matiging omdat de inkomens in Nederland niet rechtvaardig verdeeld zijn. Andere groepen komen eerder in aanmerking (v20)	173 (72,7)	51 (21,4)	14 (5,9)	238 (100)
d. Ik ben niet bereid tot matiging. Als er bezuinigd moet worden, moet er bezuinigd worden op overheidsuitgaven en sociale uitkeringen, niet op inkomens van werkenden (v21)	145 (60,9)	68 (28,6)	25 (10,5)	238 (100)

) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

Tabel 4. Matigingsbereidheid van anderen a)

Vraag: Denkt U dan andere mensen in Nederland over het algemeen genomen net zoals U erid zijn tot inkomensmatiging? (v2)

a 253 (58)	Neen 146 (33,5)	Geen oordeel 37 (8,5)	Totaal 436 (100)
------------	-----------------	-----------------------	------------------

) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

Tabel 5. Oordeel over een omvattende inkomenspolitiek a)

Vraag: Bent U er voorstander van dat de overheid om inkomensmatiging te bereiken een inkomenspolitiek voert die alle inkomensstrekkers in Nederland omvat, dus inclusief de vrije beroepen e.d., of niet? (v27)

Ja 775 (81,4)	Neen 118 (12,4)	Weet niet 59 (6,2)	Totaal 952 (100)
---------------	-----------------	--------------------	------------------

a) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

Tabel 6. Verkleining van inkomensverschillen en matigingsbereidheid.

		Absoluut	%
a. Als de overheid zou proberen om inkomensverschillen te verkleinen, zou Uw bereidheid om mee te werken aan inkomensmatiging dan toenemen, afnemen of gelijk blijven? (v24)	sterk toegenomen	50	5,3
	enigszins toenemen	326	34,2
	gelijk blijven	454	47,7
	enigszins afnemen	53	5,6
	sterk afnemen	31	3,3
	weet niet	38	4
	totaal	952	100
b. Denkt u dat gewone werknemers meer bereid zouden zijn tot loonmatiging als de overheid de inkomensverschillen zou verkleinen (v25)	zeer zeker	160	16,8
	waarschijnlijk wel	479	50,3
	waarschijnlijk niet	176	18,5
	zeker niet	90	9,5
	weet niet	47	4,9
	totaal	952	100
c. Denkt u dat de vakbeweging meer bereid zou zijn mee te werken aan loonmatiging als de overheid de inkomensverschillen zou verkleinen? (v26)	zeer zeker	242	25,4
	waarschijnlijk wel	495	52
	waarschijnlijk niet	118	12,4
	zeker niet	49	5,1
	weet niet	48	5
	totaal	952	100

Bij kruising van de vragen v1 (tabel 1.a) en v24 (tabel 6.a) blijkt dat mensen die aarzelen t.a.v. hun matigingsbereidheid, vaker een verband leggen tussen matigen en verkleinen van inkomensverschillen (45%), dan de mensen die zonder meer tot matiging bereid zijn (37,8%) of de mensen die weigeren (33,7%, χ^2 24,21 significantieniveau 0,007). Het zijn de aarzelaars voor wie „prisoner's dilemma"-achtige overwegingen het meest van belang zijn. In dit geval willen zij hun relatieve inkomenspositie verbeteren.

Uit de vragen v25 en v26 van tabel 6 blijkt dat mensen van mening zijn dat de invloed van een nivelleringsbeleid op de matigingsbereidheid van gewone werknemers en van de vakbeweging aanzienlijk is. Bij kruising van v25 en v26 met v1 blijken in dit geval de weigeraars van vraag 1 het minste vertrouwen te hebben in de positieve invloed van nivellering op de matigingsbereidheid.

Matigingsbereidheid bij wie?

In hoeverre verschillen de mensen die tot matiging bereid zijn van de mensen die hierover aarzelen of die hiertoe niet bereid zijn? In hoeverre verschillen de motieven en overwegingen die door leden van verschillende groepen worden genoemd? Om antwoord te geven op dergelijke vragen en een beter beeld te krijgen van het soort mensen dat al dan niet onder bepaalde voorwaarden matigingsbereid is, zijn de in de vorige paragraaf behandelde vragen gekruist met een groot aantal achtergrondvariabelen. Een aantal resultaten van deze kruisingen is hieronder samengevat.

Matigingsbereidheid

De bereidheid tot inkomensmatiging hangt zeer sterk positief samen met het inkomensniveau, ongeacht welk inkomensbegrip wordt gebruikt. In dit artikel wordt als inkomensbegrip gehanteerd het netto jaarinkomen van respondent, inclusief netto vakantie-uitkering, exclusief kinderbijslag en overige inkomsten. De 893 respondenten die de inkomensvraag hebben ingevuld, zijn eerst gerangschikt volgens oplopend netto jaarinkomen en vervolgens geplaatst in één van vijf quintielen (v28) of in één van tien decielen (v29) 8).

Uit tabel 7a blijkt dat hogere-inkomensgroepen veel meer bereid zijn te matigen dan lagere-inkomensgroepen (36,3% in het onderste quintiel tegenover 62,4% in het vijfde quintiel).

De decielverdeling (tabel 7b) vertoont een wisselvalliger verloop dan de quintielverdeling, doch de trend is onmiskenbaar dezelfde. Het onderste quintiel en het onderste deciel vertonen met hun relatief te hoge percentages matigers uitzonderingen op de trend die moeilijk te interpreteren zijn 9).

Tabel 7a. Matigingsbereidheid en inkomensquintielen a)

Matigingsbereidheid (v1)	Quintiel (v28)					totaal
	1	2	3	4	5	
Ja	65 (36,3)	61 (34,1)	79 (44,4)	96 (53,6)	111 (62,4)	412 (46,1)
Hangt er vanaf	48 (26,8)	57 (31,8)	60 (33,7)	52 (29,1)	44 (24,7)	261 (29,2)
Neen	66 (39,9)	61 (34,1)	39 (21,9)	31 (17,3)	23 (12,9)	220 (24,6)
Totaal	179 (100)	179 (100)	178 (100)	179 (100)	178 (100)	N=893

$\chi^2 = 56,77$; $df = 8$; $sign. = 0,0001$.

a) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

Tabel 7b. Matigingsbereidheid en inkomensdecielen a)

Matigingsbereidheid (v1)	Deciel (v29)										totaal
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Ja	38 (42,7)	27 (30)	33 (37,1)	28 (31,1)	37 (41,6)	42 (47,2)	53 (59,6)	43 (47,8)	52 (58,4)	59 (66,3)	412 (46,1)
Hangt er vanaf	18 (20,2)	30 (33,3)	25 (28,1)	32 (35,6)	26 (29,2)	34 (38,2)	18 (20,2)	34 (37,8)	21 (23,6)	23 (25,8)	261 (29,2)
Neen	33 (37,1)	33 (36,7)	31 (34,8)	30 (33,3)	26 (29,2)	13 (14,6)	18 (20,2)	13 (14,4)	16 (18,0)	7 (7,9)	220 (24,6)
Totaal	89 (100)	90 (100)	89 (100)	90 (100)	89 (100)	89 (100)	89 (100)	90 (100)	89 (100)	89 (100)	893

$\chi^2 = 76,78$ $df = 18$; $sign. = 0,0001$.

a) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

Als wij kijken naar de totale matigingsbereidheid, direct of onder conditie van een inkomenspolitiek (v23, tabel 1.d), dan zien we in tabel 8 dat het verband met inkomen nog sterker op de voorgrond treedt dan in tabel 7. In de hier niet gereproduceerde decielverdeling vormt het eerste deciel weer een relatieve uitzondering, doch de trend is dezelfde: de mati-

7) De resultaten van deze enquête zijn op dit punt in overeenstemming met de resultaten van vluchtigere opiniepeilingen die eveneens wijzen op een vrij brede matigingsbereidheid. Zie o.m. KRO Brandpunt Intomart, *Enquête Bestek '81*, oktober 1978; Elsevier, NIPO enquête over inkomensmatiging, *Elseviers Magazine*, 23 augustus 1980; KRO Brandpunt Intomart, *Enquête verkiezingen 1981*, blz. 9, april 1981.

8) Als deze netto bedragen worden omgerekend tot bruto bedragen, dan vertoont het gehanteerde inkomensbegrip de meeste overeenkomst met het door het CBS gehanteerde begrip kerninkomen, zie CBS, *Personele inkomensverdeling 1975*, 1, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1980. Omgerekend naar wat een gehuwde werknemer in de particuliere sector bruto zou moeten verdienen om de door ons gevonden netto bedragen over te houden, luiden de quintielgrenzen als volgt: eerste quintiel kleiner of gelijk aan f. 29.500 bruto per jaar; tweede quintiel groter dan f. 29.500 en kleiner of gelijk aan f. 37.700, derde quintiel groter dan f. 37.700 en kleiner of gelijk aan f. 41.800, vierde quintiel groter dan f. 41.800 en kleiner of gelijk aan f. 58.800, vijfde quintiel groter dan f. 58.800. Een uitgebreide verantwoording van de gehanteerde rekenschema's zal gegeven worden in het eindverslag van het onderzoek. Aan de heer D. Stelder is veel dank verschuldigd voor het opstellen van deze rekenschema's.

9) Deze relatief positieve houding t.a.v. matiging in de onderste inkomensgroep valt bij tal van — deels hier niet gereproduceerde — kruistabellen te constateren. Nadere analyse is vereist, doch het is mogelijk dat het hier een groep inkomenstrekkingen betreft, die veel jeugdigen, parttimers en tweede-inkomenstrekkingen bevat.

gingsbereidheid neemt toe naarmate het inkomen hoger wordt. Interessant is ook dat een meerderheid van de respondenten in ieder quintiel en in ieder deciel bereid is tot inkomensmatiging. Op dit punt zijn er geen uitzonderingen. De onvoorwaardelijke matigingsbereidheid (v1) blijkt bij kruising significant samen te hangen met een aantal variabelen die op hun beurt nauw samenhangen met het inkomen: opleiding, beroepsniveau, voor het werk vereist niveau van verstandelijke aanleg en de vraag of werknemers al dan niet promotie hebben gemaakt (10). Zo is b.v. 31% van de ongeschoolde arbeiders bereid tot matiging tegenover 64,8% bij de hogere beroepen; 31,4% van de mensen met lagere schoolopleiding is bereid tot matigen tegenover 69% van de mensen met een voltooide wetenschappelijke opleiding (11); 33,3% van de mensen die eenvoudige arbeid verrichten is bereid tot matigen tegenover 52,1% der mensen die zeer ingewikkeld werk verrichten.

Tabel 8. Matigingsbereidheid totaal en inkomensquintielen a)

Matigingsbereidheid	Quintiel (v28)					totaal
	1	2	3	4	5	
totaal (v23)						
Ja	108 (60,3)	119 (66,5)	122 (68,5)	145 (81,0)	149 (83,7)	643 (72)
Weet niet	13 (7,3)	7 (3,9)	6 (3,4)	4 (2,2)	5 (2,8)	35 (3,9)
Nee	58 (32,4)	53 (29,6)	50 (28,1)	30 (16,8)	24 (13,5)	215 (24,1)
Totaal	179 (100)	179 (100)	178 (100)	179 (100)	178 (100)	893

$\chi^2 = 37,84$; $df = 8$; $sign. = 0,0001$.

a) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

De kruising met politieke voorkeur levert als resultaat dat mensen met een voorkeur voor de PvdA veel minder bereid zijn tot inkomensmatiging (34,6%) dan de voorstanders van alle andere grote partijen (12). Het CDA vertoont het hoogste percentage: 55,1. Het valt ten slotte op dat leden van het CNV, van bonden voor hoger personeel en van andere niet-FNV-bonden, veel meer tot matiging bereid zijn dan leden van FNV-bonden.

De directe matigingsbereidheid is ook gekruist met een reeks vragen over de beleving van de inkomensverdeling en veranderingen daarin. Het blijkt dat mensen die het idee hebben dat Nederlanders er de laatste tien jaar op zijn vooruitgegaan, die het gevoel hebben er zelf absoluut op vooruitgegaan te zijn, die het gevoel hebben er in vergelijking met anderen op vooruitgegaan te zijn en die gunstiger inkomensverwachtingen hebben, veel vaker bereid zijn tot inkomensmatiging. Deze belevingsvariabelen zou men de subjectieve pendant van de hierboven behandelde objectieve achtergrondvariabelen kunnen noemen. De frequentie waarmee mensen zich matigingsbereid verklaren, hangt tevens samen met de mate waarin men het gevoel heeft dat inkomensverschillen de laatste jaren zijn verkleind en met het oordeel over de inkomensverdeling. Mensen die de verdeling rechtvaardig vinden, zijn veel meer bereid tot matigen dan mensen die de verdeling onrechtvaardig of zeer onrechtvaardig vinden.

Afgezien van een aantal marginale verschillen zien wij precies dezelfde verbanden optreden bij de variabele matigingsbereidheid totaal (v23, tabel 1.d). Twee saillante verschillen verdienen echter vermelding. In de eerste plaats is bij de directe matigingsbereidheid het verband met dienstverband (onderscheiden in zelfstandigen, werknemers in de particuliere sector en werknemers bij overheid of semi-overheid) op tienprocentniveau niet significant. Bij de matigingsbereidheid totaal is het verband sterk significant (0,0032%). De matigingsbereidheid van de werknemers in de particuliere sector is hier met 68,2% duidelijk lager dan die van de

zelfstandigen (75,8%) en de werknemers bij de overheid (77,1%).

In de tweede plaats is t.a.v. de politieke voorkeur is het verrassend dat de VVD met 83,1% de meeste matigingsbereidheid vertoont. Onder voorwaarde van een inkomenspolitiek lijkt meer dan 8 op 10 der VVD-stemmers tot matiging bereid. Het spiegelbeeld vormt de PvdA, die met 59,3% matigingsbereidheid de hekkesluis der grote partijen vormt.

Voorwaarden en overwegingen

Onderzocht is in hoeverre de voorwaarden die mensen stellen voor matigen (v3 tm. v11, tabel 2a en 2b) en de verklaringen die anderen vermelden voor hun negatieve houding t.o.v. matiging (v13 tm. v21, tabel 3a en 3b), samenhangen met de achtergrondvariabelen. Het opvallendste resultaat is het nagenoeg ontbreken van significante en interpreteerbare verbanden. Natuurlijk zijn er incidenteel verbanden tussen een variabele en een achtergrondkenmerk maar, anders dan in de vorige subparagraaf, is het niet gelukt om bepaalde opvattingen te koppelen aan groepen respondenten met identificeerbare clusters kenmerken. De enige uitzonderingen zijn variabele v10 (tabel 2b.c), waarin een rechtvaardiger verdeling van inkomens als voorwaarde voor matiging wordt gesteld; variabele v20 (tabel 3b.c), waarin de onrechtvaardige verdeling van inkomens in Nederland als reden voor de weigering om te matigen wordt opgegeven; en variabele v17 (tabel 3a.e), waarbij als reden voor weigering wordt vermeld: „verdient te weinig”.

Deze drie variabelen blijken samen te hangen met dezelfde cluster van achtergrondvariabelen die in de vorige subparagraaf ter spake kwam: inkomens, opleiding, beroepsniveau, vereist niveau van verstandelijke aanleg. Mensen met een hoger inkomen, een hogere opleiding, een hoger beroepsniveau en ingewikkelder werk zullen minder vaak herverdeling als voorwaarde voor matiging stellen, minder vaak de onrechtvaardige verdeling als reden voor weigering vermelden en veel minder vaak stellen dat zij niet kunnen matigen omdat ze niet kunnen rondkomen. Het op zich weinig verrassende feit dat het de lagere-inkomensgroepen zijn die minder goed kunnen rondkomen, ondersteunt de conclusie getrokken n.a.v. tabel 3 dat voor de groep van weigeraars het niet kunnen rondkomen een belangrijker motief is dan „prisoner's dilemma"-achtige overwegingen.

Wat betreft de politieke voorkeur zijn het de PvdA-stemmers die het vaakst herverdeling als voorwaarde noemen (84,4%) en VVD-ers die herverdeling het minst vaak noemen (toch nog 65,6%). T.a.v. bezuinigingen in de collectieve sector is het weinig verrassend dat deze het vaakst door VVD-stemmers worden genoemd (76,5%) en het minst vaak door PvdA-stemmers 40,3%. Leden van bonden of vakorganisaties zijn significant minder vaak voorstander van bezuinigingen in de collectieve sector dan niet-leden (51,9% tegenover 68,2%).

Nivellering en matigingsbereidheid

Hoewel de kruising van de vragen v24, v25 en v26 (tabel 6) met achtergrondvariabelen tal van significante verbanden

10) De variabelen „beroepsniveau” en vereist niveau van verstandelijke aanleg” zijn gecodeerd met behulp van de beroepsklapper van het ITS, zie J.M. van Westerlaak e.a., *Beroepsklapper*, ITS, Nijmegen, 1975.

11) Een interessant detail bij alle kruistabellen met de variabele opleiding is dat mensen met lagere beroepsopleiding en middelbare beroepsopleiding relatief minder positief t.o.v. matiging staan, dan mensen met uitgebreid lager onderwijs (MULO, MAVO enz.) en middelbaar algemeen vormend onderwijs.

12) Wellicht hangt dit samen met het feit dat de PvdA veel lagere-inkomestrekkingen onder haar aanhang telt. Hetzelfde beeld over de matigingsbereidheid per politieke partij treft men in de Elsevier/NIPO enquête, zie Elsevier/NIPO, op.cit., blz. 9.

opleverde, kwamen hierbij eveneens slechts weinig interpreteerbare verbanden naar voren. De volgende resultaten verdienen vermelding:

- bij elk van de drie vragen zien respondenten uit de hoogste twee inkomensquintielen veel minder verband tussen nivellering en matigingsbereidheid dan mensen uit de lagere quintielen;
- zelfstandigen leggen minder vaak een positief verband tussen nivellering en hun matigingsbereidheid (v24) dan werknemers bij de overheid en werknemers in de particuliere sector;
- bij PvdA-stemmers ziet 46% een toename van de matigingsbereidheid indien inkomensverschillen verkleind worden, tegen 24,7% bij de VVD-stemmers. CDA en D'66 nemen hier een tussenpositie in;
- het oordeel over de rechtvaardigheid van de inkomensverdeling hangt heel sterk samen met het door respondenten ervaren verband tussen nivellering en matigingsbereidheid. Zo vindt b.v. van degenen die de inkomensverdeling in ons land onrechtvaardig achten, 44,6% dat herverdeling van inkomens hun matigingsbereidheid verhoogt, terwijl van degenen die de inkomensverdeling rechtvaardig achten, slechts 20,8% dit vindt.

In de vorige subparagraaf zagen wij dat lagere-inkomens-trekkers vaker herverdeling als voorwaarde voor matiging stellen dan hogere-inkomens-trekkers. Hierboven hebben we geconstateerd dat hogere-inkomens-trekkers minder verband zien tussen nivellering en matigingsbereidheid. Deze resultaten geven aanleiding tot de conclusie dat hoewel lagere-inkomens-trekkers minder gemakkelijk kunnen rondkomen en daardoor minder bereid zijn tot inkomensmatiging, hun matigingsbereidheid duidelijk positief wordt beïnvloed door een herverdelend inkomensbeleid.

Houding t.a.v. een omvattende inkomenspolitiek

I.t.t. de matigingsbereidheid blijkt de houding t.o.v. een omvattende inkomenspolitiek (v27, tabel 5) niet op een duidelijke trendmatige manier met achtergrondvariabelen als inkomen en opleiding samen te hangen. De relaties met opleiding en vereist niveau van verstandelijke aanleg, zijn significant doch oninterpreteerbaar. Wij gaan nader in op de relaties met dienstverband, beroepsniveau, percepties van de inkomensontwikkeling en inkomen.

Wat betreft dienstverband staan zelfstandigen met 74,7% positieve antwoorden relatief het minst positief t.o.v. een omvattende inkomenspolitiek, werknemers bij de overheid het positiefst met 84% en werknemers in de particuliere sector er tussenin met 80,9%. Bij de kruising van beroepsniveau en opvatting over inkomenspolitiek ziet men over het geheel genomen dat „hogere” beroepsniveaus meer voorstanders tellen van een omvattende inkomenspolitiek dan „lagere” beroepsniveaus. Doch hierop zijn een aantal onmiskenbare uitzonderingen. In de eerste plaats behoren de kleine zelfstandigen, met zakenlieden en hogere employéés tot de groepen die het minst voor een omvattende inkomenspolitiek zijn. In de tweede plaats treft men bij de groep ongeschoolde arbeiders minder voorstanders van een inkomenspolitiek dan bij hogere beroepsniveaus als die van geoefende arbeiders, geschoolde arbeiders en middelbare employéés. In de derde plaats vertoont de subgroep der vrije beroepen het onwaarschijnlijk hoge percentage voorstanders van 87%.

Terwijl, zoals wij zagen, de matigingsbereidheid vrij sterk wordt beïnvloed door percepties van de inkomensontwikkeling in het verleden, hangt de opvatting over een omvattende inkomenspolitiek vooral samen met verwachtingen t.a.v. de toekomstige inkomensontwikkeling. Mensen die een absolute of een relatieve inkomensachteruitgang verwachten, staan vaker positief t.o.v. een omvattende inkomenspolitiek dan mensen die verwachten gelijk te blijven of erop vooruit te gaan. Net zoals bij de matigingsbereidheid valt het op dat het

oordeel over de inkomensverdeling van belang is. Mensen die de inkomensverdeling onrechtvaardig achten, staan vaker positief t.o.v. een inkomenspolitiek dan mensen die de verdeling rechtvaardig achten.

Ten slotte biedt tabel 9 een kruising tussen inkomen en de opvatting over een omvattende inkomenspolitiek.

Tabel 9. Opvatting over inkomenspolitiek en inkomensdecie-len a)

Voorstander omvattende inkomenspolitiek (v27)	Deciel (v29)										totaal
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Ja	68 (76,4)	73 (81,1)	68 (76,4)	71 (78,9)	75 (84,3)	76 (85,4)	73 (82,0)	76 (85,4)	77 (86,5)	66 (74,2)	723 (81)
Geen antwoord	12 (13,5)	6 (6,7)	10 (11,2)	8 (8,9)	6 (6,7)	7 (7,9)	4 (4,5)	1 (1,1)	0 (0)	3 (3,4)	57 (6,4)
Neen	9 (10,1)	11 (12,2)	11 (12,4)	11 (12,2)	8 (9,0)	6 (6,7)	12 (13,5)	13 (14,4)	12 (13,5)	20 (22,5)	113 (12,7)
Totaal	89 (100)	90 (100)	89 (100)	90 (100)	89 (100)	89 (100)	89 (100)	90 (100)	89 (100)	89 (100)	893

$\chi^2 = 35,73$; $df = 18$; $sign. = 0,008$.

a) Tussen haakjes zijn percentages vermeld.

Tabel 9 geeft aan dat de percentages voorstanders van een omvattende inkomenspolitiek erg schommelen, doch wel stijgen met het inkomen. Het tiende deciel vormt een drastische uitzondering op de trend. Mensen uit het tiende deciel zijn minder vaak voorstander van een inkomenspolitiek dan mensen uit het eerste deciel. Veel interessanter dan de trend is echter de waarneming dat in elk der inkomensdecie-len, driekwart of meer van de respondenten vóór een omvattende inkomenspolitiek zegt te zijn. Als de tabel 9 de ware gevoelens van respondenten weergeeft, mag geconcludeerd worden dat er onder de Nederlandse werkende bevolking een brede consensus bestaat over de wenselijkheid van een alomvattende inkomenspolitiek.

Samenvatting

Op grond van het in de vorige paragrafen gepresenteerde materiaal mag men concluderen dat er bij de werkende bevolking in Nederland een opvallend grote bereidheid bestaat tot inkomensmatiging ter wille van de bestrijding van de werkloosheid. Deze bereidheid treft men aan onder alle lagen van de werkende bevolking, doch zij wordt vaker aangetroffen naarmate het inkomen, de opleiding, het beroepsniveau en het niveau van het werk hoger zijn (13).

13) De in oktober 1980 gestelde vraag heeft nu reeds aan actualiteit ingeboet, aangezien verschillende inkomensgroepen dit jaar met een inkomensdaling van meer dan 2% geconfronteerd zijn geweest. Men moet de matigingsvraag dan ook vooral interpreteren als een indicator van de algemene bereidheid tot matiging. De eerstvolgende stap in de analyse zal dan ook een schaalanalyse zijn van een groot aantal vragen die betrekking hebben op matigingsbereidheid, doch die minder aan de actualiteit zijn gebonden. Het feit dat de inkomensdaling van het afgelopen jaar nauwelijks tot verzet van betekenis onder de bevolking heeft geleid, vormt m.i. overigens een ondersteuning van de hier geconstateerde matigingsbereidheid. Dat individuen positief antwoorden op vragen t.a.v. matigen betekent niet dat zij staan te springen om in te leveren. De enquête registreert slechts dat het „conventionele” antwoord op een vraag over matigen positief is. Het conventionele opinieklimaat is echter voor het beleid niet zonder betekenis.

Op de vraag of men op grond van de percepties en preferenties van individuën kan stellen dat zij het gevoel hebben geconfronteerd te zijn met het „prisoner's dilemma”, kan niet ondubbelzinnig met ja of nee worden geantwoord. Indien het „prisoner's dilemma” volledig van toepassing zou zijn, zouden wij mogen verwachten dat een grote meerderheid van de mensen op de vraag over de bereidheid tot matiging (v1) antwoordt „het hangt er vanaf”, om vervolgens als reden „prisoner's dilemma”-achtige overwegingen te noemen en positief te reageren op de matigingsvraag onder de voorwaarde dat er een dwingend opgelegde inkomenspolitiek wordt gevoerd. Het gevonden antwoordpatroon wijkt hiervan af. 5,8% van de respondenten is direct tot matiging bereid, 22,6% van de respondenten ondanks het feit dat ze verwachten dat andere Nederlanders hiertoe niet bereid zijn. Die mensen die niet zonder meer bereid zijn, twijfelen er vaak aan of matiging wel tot werkgelegenheid leidt. De groep die niet tot matigen bereid is, is niet zozeer bezorgd om de vraag of andere groepen wel meematigen. Hun vaakst vermelde spontane

overweging is dat zij eenvoudig niet kunnen rondkomen.

Niettemin zijn er duidelijke aanwijzingen dat het „prisoner's dilemma” wel degelijk een rol van betekenis speelt voor de respondenten. Bij de twijfelaars behoren „prisoner's dilemma”-achtige overwegingen tot de vaakst genoemde overwegingen, zowel bij de spontane als bij de geprecodeerde vraag. Bij de weigeraars komt het „prisoner's dilemma” in de geprecodeerde vraag op de eerste plaats. Dat de lagere-inkomensgroepen de inkomensverdeling genivelleerd willen zien als voorwaarde voor matiging en de hogere-inkomensgroepen niet, past ook in de gedachtengang van het „prisoner's dilemma”. Het feit dat zoveel van de twijfelaars en weigeraars onder de conditie dat er een inkomenspolitiek wordt gevoerd, alsnog tot matiging bereid zijn, wijst per slot van rekening ook in de richting van het bestaan van een „prisoner's dilemma”, evenals het verrassend hoge percentage voorstanders van een omvattende inkomenspolitiek.

A. Szirmai